

ADEVĂRUL NU SE SPUNE SINGUR: O LECTURĂ A ANTOLOGIEI «POST-ADEVĂRUL»

ELENA GIORGIANA ROȘU¹

Rezumat: La aproape un deceniu după ce Oxford Dictionary a popularizat termenul post-adevăr, numindu-l cuvântul anului 2016, editura EIKON din București lansează volumul Post-adevărul. Vorbire liberă, minciună, ignoranță, editat de lect. univ. dr. Oana Șerban, cadru didactic la Facultatea de Filosofie a Universității București. Antologia cuprinde studii scrise de profesori și cercetători ai Facultății de Filosofie și își propune, după provocarea lansată de editura EIKON, să clarifice în ce măsură “post-adevărul” descrie o transformare reală a raportului nostru cu adevărul în societatea contemporană și ce spune această presupusă transformare despre condiția modernității târzii.

După părerea mea, volumul reușește să răspundă acestei provocări printr-o pluralitate de perspective. Deși acestea, în mod predictibil, nu oferă un verdict unitar asupra post-adevărului, reușesc, totuși, să clarifice mizele conceptuale, normative și instituționale ale termenului. Fără a impune o interpretare dominantă, antologia funcționează ca un cadru de orientare critică într-o dezbatere marcată de polarizare.

Cuvinte-cheie: post-adevăr, epistemologie socială, relativism, dezinformare, filosofia adevărului.

¹ Elena Giorgiana Roșu is a master student in the ‘Mind the Brain’ programme, Faculty of Philosophy at the University of Bucharest.

1. Post-adevărul între diagnostic cultural și problemă epistemologică

Literatura filosofică nu localizează post-adevărul într-o categorie bine definită. Unii autori îl tratează ca pe o agresiune ideologică asupra obiectivității, alții ca pe un rezultat predictibil al relației dintre cunoaștere și putere. O problemă importantă cu care ne întâlnim în această dezbatere este faptul că eticheta “post-adevăr” are o funcție retorică, care, uneori, ajută la izolarea fenomenului, însă, alteori, tulbură spațiul conceptual prin transformarea dezacordurilor într-o acuzație tăioasă – nu doar că oponentii (sau victimele post-adevărului) au opinii nejustificate, însă acestora nici măcar nu le pasă care e adevărul.

Termenul este unul cu adânci rădăcini în sfera comentariului politic. La scurt timp după ce a fost popularizat de Oxford Dictionary, acesta a fost adoptat de sfera social-epistemologică pentru a viza fenomene precum dezinformarea răspândită de pe platformele social media și camerele cu ecou (echo chambers), ca, mai apoi, să descrie dovezile sintentice (deepfakes), grijile legate de impactul inteligenței artificiale generative, șamd.

Indiferent de preocupările sale principale, literatura filosofică privind post-adevărul aparține, în genere, de trei mari categorii. Prima categorie privește teoriile adevărului, pornind de la premisa că diagnosticul de post-adevăr presupune că unele afirmații sunt pur și simplu false (d. ex., despre evenimente, statistici, alegeri), iar adevărul acestora, chiar și atunci când este contestat din punct de vedere metafizic, are o valoare normativă. A doua categorie include studiile epistemologice, în cadrul cărora autorii descriu post-adevărul mai degrabă ca pe o disfuncție (a justificării), decât ca pe descoperirea că adevărul, în sine, a încetat să existe. Ultima categorie include lucrările din filosofia socială și politică, în care autorii discută condițiile instituționale și morale în care opiniile pot circula.

Lucrările din volumul de față sunt reprezentative pentru toate cele trei categorii, onorând tradiții filosofice diverse și înaintând argumente în mare parte compatibile. Majoritatea adoptă, implicit, poziția realistă propusă de Oana Șerban: “problema nu e că adevărurile nu mai există, ci că rațiunea de a le chestiona nu mai e vitală pentru democrațiile

contemporane” (p. 206). Realitatea continuă să constrângă legitimitatea opiniilor – ce rămâne de analizat este colapsul normativ și instituțional în care adevărul pare să fi fost înlocuit de loialitate tribalistă și de un presupus relativism global.

O precizare importantă este aceea că editorul, împreună cu multe lucrări din volum, nu impută fenomenul publicului larg – adevărul, spune ea, “rămâne dezirabil,” însă absența sa “poate fi, pentru unii actori sociali, un avantaj” (p. 206). Această poziție este (1) aliniată cu cele dominante în literatura mai largă și (2) revelatorie pentru o tensiune principală în dezbaterile din cadrul realism vs. relativism, aceea dintre realismul naiv și accesul mediat. Așa cum spune chiar teza editorului, “adevărul nu se spune singur” (p. 17). Datoria volumului, așadar, este să clarifice modelele și procesele prin care adevărul – încă bine-sănătos – este înstrăinat publicului, precum și să aducă în atenția cititorilor de diverse maturități intelectuale principalele limite și critici ale post-adevărului.

Oana Șerban începe acest demers definind spațiul conceptual al dezbaterii între cele două dimensiuni ale vorbirii libere în Grecia Antică: isegoria, sau dreptul egal al cetățenilor de a participa la dezbaterile publice, și parrhêsía, sau libertatea – ori, mai degrabă, curajul – de a rosti adevărul, un act care, conform definiției tradiționale, presupune și un grad de risc pentru vorbitorul care confruntă autoritatea în mod fățiș. Urmând filosofia lui Foucault, editorul asumă că aceste două forme ale vorbirii libere nu coincid întotdeauna, și tocmai în spațiul dintre cele două se intersectează etica autenticității cu politizarea cunoașterii și se radicalizează amândouă în fenomenul post-adevărului.

2. Critici metaconceptuale?

Acest cadru introductiv devine, astfel, punctul de plecare pentru o serie de contribuții care dezvoltă și contestă utilitatea noțiunii de post-adevăr. Post-adevărul poate fi un diagnostic înșelător, încărcat din punct de vedere normativ, aflat sub semnul unei retorici care moralizează dezacordul. Această problemă este adresată chiar de primul capitol din volum, aparținând lui Sebastian Grama. Acesta avansează o critică metaconceptuală a etichetei de post-adevăr, chestionând presupusa

erodare a angajamentului față de realitatea obiectivă (sau față de opinii justificate) pe care limbajul o introduce pe furiș odată cu prefixul “post.”

Perspectiva semiotică e una valoroasă – autorul pune în prim-plan din primele rânduri instabilitatea sensului și distanța dintre intenția vorbitorului și efectele limbajului. Contribuția face un apel semnificativ la referințe teoretice – de la Heidegger la Borges și Barthes – pentru a susține că limbajul produce frecvent sensuri care depășesc, distorsionează, sau scapă de sub controlul celor care îl folosesc. Din această perspectivă, post-adevărul nu este nimic altceva decât un derapajul interpretativ.

Deși teza centrală a textului este intuitiv convingătoare, autorul o expune într-un stil eseistic și aluziv, privilegiind mai degrabă jocul retoric decât sistematicitatea. Cu siguranță, cititorii familiari cu sursele folosite de Sebastian Grama vor găsi lucrarea deosebit de valoroasă și se vor bucura de stilul declarat de Oana Șerban “savuros și inconfundabil” (p. 8). În schimb, cititorii care doresc mai multă claritate conceptuală vor trebui să depună un grad de efort ridicat pentru a urmări firul argumentativ.

În timp ce abordarea semiotică pune accent pe derapajele de sens produse de limbaj și pe distanța dintre intenție și interpretare, următorul text din volum mută accentul de la mecanismele sensului la fundamentele conceptului de adevăr însuși. Din această perspectivă mai amplă, post-adevărul este expresia unei reconfigurări ideologice și metafizice a adevărului în modernitatea târzie.

Ștefan Bârză propune că perioadele de epuizare ideologică tind să producă filosofii eclectică, relativiste, care par sofisticate, însă evită să pună în lumină și un temei pentru adevăr. Astfel, era post-adevărului este una în care adevărul este regândit ca imanent, subiectiv, și ancorat în experiența trăită, nu neapărat obținut din corespondența strictă cu realitatea. Putem, astfel, interpreta respingerea constrângerilor externe privind adevărul ca pe o eliberare. Totuși, autorul situează această strategie într-o tradiție mai îndelungată a ideologiilor gnostice și imanente – era post-adevărului este doar o altă expresie a unui model istoric, în care abandonul unui adevăr colectiv nu duce, neapărat, la pluralism, ci la confuzie conceptuală și exces ideologic. Rolul filosofiei, în

acest caz, este să evalueze angajamentele metafizice ce fundamentează post-adevărul și să avertizeze împotriva consecințelor acestora.

Similar lucrării căreia îi urmează, contribuția lui Ștefan Bârză adoptă un stil ambițios din punct de vedere conceptual, prin care autorul își situează argumentul în cadrele unor tradiții filosofice complexe. Acest nivel de abstractizare ar putea fi provocator pentru acei cititori care întâlnesc pentru prima dată aceste dezbateri. Specialiștii interesați de apărarea obiectivității sub presiune, în schimb, vor găsi, cu siguranță, o resursă valoroasă în această lucrare.

Împreună, aceste contribuții conturează o direcție distinctă în volum, concentrată pe statutul conceptual al post-adevărului și pe riscurile suprainterpretării sale normative. În loc să trateze post-adevărul ca pe o ruptură istorică fără precedent, autorii îl reînscriu în tipare filosofice recurente, astfel temperând retorica crizei.

3. Diagnostice decliniste

Poate ceva mai aproape de interpretarea intuitivă a termenului – aceea conform căreia post-adevărul e mai mult decât o confuzie conceptuală, ci un simptom real al decăderii morale, epistemice și psihologice caracteristice modernității târzii – este contribuția lui Petruț Dinu. Acesta propune o analiză cu un puternic ton critic, în cadrul căreia eticheta – sau, eufemismul ideologic, în cuvintele autorului – “post-adevăr” surprinde o societate supusă unei forme extreme de perspectivism. Pe lângă pierderea unui “adevăr universal și obiectiv” (p. 84), autorul deplânge acele victime ale post-adevărului, care sunt nevoite “să-și modifice întreaga gândire, viață emoțională și comportament” (p. 86) pentru a se adapta la presupusele agresiuni ale celor care insistă ca opiniile lor să fie acceptate ca adevărate.

Contribuția lui Petruț Dinu este singura ancorată în varii surse din domeniul psihologiei, prin intermediul cărora autorul își propune să dezvăluie o “simptomatologie a verofobiei în lumea contemporană,” (p. 81) o condiție pe care acesta o privește ca un semn al unei traume identitare colective. Deși recunosc tensiunile reale evidențiate de autor, consider că lucrarea patologizează o condiție în analiza căreia cercetătorul

orientat către adevăr se va simți dator să angajeze perspective nuanțate. Autorul descrie dezacordul social în termeni reducționiști și prezintă conflictul ca pe o disfuncție psihologică. În acest sens, critica politicilor identitare propusă de această lucrare riscă să funcționeze mai degrabă ca un mecanism de delegitimare epistemică decât ca o analiză nuanțată a relației dintre adevăr, identitate și autoritate.

Dacă analiza lui Petruț Dinu localizează criza post-adevărului la nivelul psihologic al subiectului, următoarea contribuție mută discuția într-un cadru structural și ideologic, propunând o explicație bazată pe raportul dintre adevăr, putere și politică în locul celei axate pe patologie individuală.

Constantin Stoenescu propune, urmând tradiția Hannei Arendt, că adevărul și politica sunt două sfere incompatibile, făcând, așadar, din discursul post-adevăr unul al defactualizării. Pornind de la definiția ideologiei ca falsă conștiință, atribuită lui Karl Mannheim, autorul susține că discursul politic, “orientat către obținerea convingerilor și a consensului majoritar” (p. 226), are ca rezultat predictibil degradarea ideologică a adevărului. Dinamicile post-adevărului legitimează anumite ordini politice în măsura în care “diminuează sau poate chiar neutralizează capacitatea societății civile” (p. 102) de a contracara ideologii pe care individul le internalizează – devenind astfel, el însuși, gardianul instrumentului cu ajutorul căruia clasa politică îl domină: un “sclav fericit” (p. 101).

Merită notat: Constantin Stoenescu nu privește fenomenul ca efect al erorii individuale. Post-adevărul este descris ca un fenomen structural, în care mass-media funcționează ca un mecanism de selecție și amplificare a opiniilor, care consolidează convingeri deja inoculate și generează comunități de interese și coeziuni tribale. Rezultatul este un cetățean captiv al unor narațiuni și suspicios față de alternative. Autorul propune un cadru teoretic de diagnostic și un studiu de caz ca exemplu de instrumentalizare narativă – Viktor Orbán, prim-ministrul Ungariei, care, în cuvintele autorului, “a dovedit ‘virtuți’ narrative deosebite în ideologizarea unei imagini publice prin intermediul mass-media.” (p. 102).

În fond, autorul descrie post-adevărul ca pe un mecanism structural de internalizare a dominației ideologice, în care pluralismul discursiv și medierea narativă sunt interpretate ca mecanisme de control și degradare epistemică. O obiecție întâmpinată des de acest tip de diagnostic privește concepția excesiv de unitară a adevărului. Incompatibilitatea dintre adevăr și politică poate fi interpretată ca o opțiune normativă discutabilă. Mai mult, acest tratament al post-adevărului poate fi interpretat ca o simplificare excesivă a dinamicii politice. Abordarea riscă estomparea diferențelor dintre actori și interese, presupunând, în același timp, un grad ridicat de coerență și intenționalitate în rândul clasei politice. Bineînțeles, cei care favorizează linia argumentativă angajată de autor sunt liberi să catalogheze aceste obiecții drept naive. Cert este că autorul formulează cea mai consecventă interpretare declinistă a post-adevărului din volum.

Mai mult, autorul reamintește cadrul epistemologic clasic și introduce genealogia relativizării adevărului – de la Protagoras (“omul, măsura tuturor lucrurilor”) până la perspectivismul modern –, face distincții terminologice esențiale și traduce problema în termeni accesibili. Acest demers clarificator reduce confuzia terminologică frecvent întâlnită în dezbaterile mai largă a fenomenului, oferind, astfel, un excelent punct de plecare pentru publicul non-specialist.

4. Vrăjeală, indiferență și normele discursului public

Dacă eseul anterior interpretează post-adevărul ca fenomen ideologic și politico-mediatic, următoarea contribuție pune accentul pe dimensiunea epistemică a discursului public. Andrei Mărășoiu vorbește despre “vrăjeală,” pornind de la analiza clasică a conceptului “bullshit” à la Harry Frankfurt, investigând indiferența față de adevăr ca trăsătură centrală a discursului post-adevăr și chestionând posibilitatea unei forme paradoxale de vrăjeală adevărată. Astfel, autorul mută discuția către problema normelor epistemice și a raportului dintre adevăr, intenție și responsabilitate cognitivă.

În introducerea antologiei, Oana Șerban promite că autorii nu vor demoniza conceptul post-adevărului, și nici nu vor juca o carte a “publicului pasiv.” (p. 7). În ceea ce privește prima parte, contribuția lui Andrei Mărășoiu este, ca să-i împrumut cuvintele, un exemplu de paradă de promisiune îndeplinită. Vrăjeala, susține el, “cristalizează un element aproape omniprezent comunicării noastre” de zi cu zi (p. 141). “Politicianul abil [...] gazetarul cu fler [...] profetul [...] vrăciul de ocazie” – operează în presupusa eră a post-adevărului așa cum au făcut-o întotdeauna: nu în vacuum-ul lăsat în urmă de un adevăr dispărut, ci în ambiguitatea în care adevărul, de multe ori, nu este, însă ar putea fi, chiar și accidental. În acest sens, discursul public des clasat sub eticheta post-adevărului nu este unul în care falsul înlocuiește veridicul. Acest contrast este unul înșelător, susține autorul. O etichetă mai potrivită acestui discurs este aceea propusă încă din primele rânduri – aceea de vrăjeală.

Andrei Mărășoiu schimbă, astfel, registrul analitic. Discuția se mută de la conținutul afirmațiilor către funcția lor pragmatică, autorul amintind că discursul public are o importantă dimensiune strategică, conform teoriei actelor de vorbire. Scopul discursului este, de multe ori, acela de a produce anumite efecte asupra publicului (mobilizare, persuasiune). Indiferența față de adevăr este, deci, o caracteristică constitutivă a discursului post-adevăr, însă, așa cum punctează multe alte lucrări din volum, acesta nu este un prilej de neliniște. Dacă discursul public e, de fapt, vrăjeală, atunci indiferența față de adevăr a societății este întocmai reacția rațională. Preocuparea față de valoarea de adevăr a vrăjelii e analogă preocupării față de valoarea estetică a manualelor de instrucțiuni. Strategiile de fact-checking, de exemplu, se dovedesc ineficiente în post-adevăr pentru că pur și simplu ratează conflictul real, care nu privește adevărul afirmațiilor, ci normele care guvernează actele de vorbire. Această teză marchează un punct de cotitură în dezbateră tratată de volum.

În ceea ce privește a doua promisiune a editorului, Andrei Mărășoiu e mai degrabă un disident. Luând drept exemplu acel segment din publicul post-adevărului care a ales să nu se vaccineze în pandemia Covid-19, autorul construiește un argument pe care “fanaticul onestității” l-ar putea interpreta ca pe o scuză adusă în favoarea publicului pasiv.

Decizia în cauză este una cu o miză mare, situație în care intervin diverse mecanisme cognitive, precum aversiunea față de risc și eroarea de omisiune. De multe ori, o opinie pe care un observator o interpretează ca nejustificată este, totuși, perfect rezonabilă pentru cel care o menține.

Totuși, această aparentă exonerare a publicului nu este atotcuprinzătoare. Putem adopta o atitudine mai caritabilă față de publicul post-adevărului fără să negăm posibilitatea sau valoarea unui adevăr transcendent perspectivelor. Poziția autorului, urmărind proiectul dezideratelor epistemice propus de William Alston, nu este una relativistă sau contextualistă. În schimb, autorul propune că, uneori, pur și simplu nu știm care este adevărul, situații în care imputarea iraționalității publicului larg ar fi pripită. Realitatea este arareori transparentă, atât pentru publicul larg, cât și pentru experți. Motivațiile și sistemele de opinii individuale fac din acordul universal un proiect cu atât mai dificil de dus la bun sfârșit. Departate de a adopta o poziție fatalistă, autorul încurajează cititorii – punându-le, în același timp, la dispoziție, concepte și instrumente de analiză – să rămână atenți la numeroasele nuanțe ale acestei dezbateri.

5. Contrapuncte: democratizarea cunoașterii și criza instituțională

O altă contribuție care încurajează la nuanță, poate ceva mai vădit, este aceea a Laviniei Marin. În contrast cu numeroasele teze din literatură care descriu post-adevărul ca pe un simptom al unei erodări epistemice, autoarea asumă o poziție ambivalentă. Ancorată în epistemologia socială a lui Steve Fuller, aceasta concepe post-adevărul ca pe un mod de gândire de ordinul al doilea – precum evoluția în gândire a lui Wittgenstein – care permite reevaluarea autorității epistemice, în loc de a nega adevărul în sine.

Această perspectivă aparține unei tabere care interpretează post-adevărul ca pe o formă de populism (sau ecumenism, în cuvintele autoarei) epistemic – conflictul dintre publicul larg și tehnocrații care limitează accesul la informație. Prin abundența exemplilor specifice contextului românesc, textul îi încurajează pe cititori să aibă în vedere și posibilele dimensiuni pozitive ale post-adevărului ca mișcare socială,

precum multitudinea de experiențe și de perspective revelate de platformele social media și accesul nemediat la opiniile celorlalți.

O consecință importantă a erei post-adevăr, susține autoarea, este democratizarea cunoașterii – individul se bucură acum de o poziție care, în trecut, fusese rezervată celor privilegiați. Fără a trece cu vederea costurile asociate acestei tranziții, autoarea expune, într-un mod accesibil, diverse aspecte benefice ale fenomenului – în principal cele care riscă să fie uitate (sau ignorate) de oamenii de știință pentru care post-adevărul reprezintă, mai degrabă, o pierdere a statului epistemic privilegiat. Prin această re poziționare, eseu funcționează ca un contrapunct necesar față de diagnosticile decliniste dominante în această dezbatere.

Despre același statut epistemic privilegiat vorbește și Ileana Dascălu, într-o lucrare privind dimensiunea instituțională a fenomenului tratat de volum. Autoarea examinează rolul în schimbare al universității în raport cu adevărul, autoritatea epistemică și responsabilitatea față de public, avansând propunerea că universitatea contemporană este din ce în ce mai presată să își justifice utilitatea în termeni instrumentali, presiune la care aceasta răspunde, de multe ori, sacrificând funcțiile sale fundamentale – cea normativă și cea formativă. În contextul mai larg al acestei antologii, contribuția Ilenei Dascălu răspunde implicit dinamicilor erei post-adevărului prin reorientarea atenția cititorilor: de la criza epistemică intuitiv atribuită publicului larg, la condițiile în care instituțiile însărcinate cu susținerea standardelor comune de cunoaștere ar mai avea capacitatea să își îndeplinească scopul.

La un nivel mai explicit, contribuția autoarei se bazează pe literatura filosofică și pedagogică de specialitate. Aceasta își propune să intre în dialog îndeosebi cu publicuri interesate de rolul universității, atât din mediul academic, cât și din cel politic. Totuși, lucrarea nu este una pur abstractă. Acei cititori care nefamiliarizați cu tema vor găsi informații utile despre vulnerabilitățile instituționale, responsabilitatea publică și direcții pentru reconstrucția învățământului superior. Deși exprimarea rămâne una clară și accesibilă, linia argumentativă dominantă presupune un grad de familiaritate cu dezbaterile normative din filosofia educației, făcând-o potrivită, mai degrabă, pentru cititorii deja ancorați în aceste discuții.

6. Dincolo de diagnostic: resurse epistemice împotriva post-adevărului

Ultimele două contribuții din acest volum propun un alt tip de intervenție. Fără a intenționa să explice fenomenul, aceste lucrări echipează cititorul cu o serie de instrumente critice prin care acesta să-i poată combate efectele. Împreună, cele două lucrări ajută cititorul să câștige o anumită distanță reflexivă față de limbaj, experiență și interpretare.

Așa cum propune editorul, “salvarea vine din a recunoaște post-adevărul și a avea un limbaj potrivit pentru a-l denunța” (p. 13). În acest sens, lucrarea Ruxandrei Toma este cheie. Autoarea pune la dispoziția cititorilor o analiză diferențiată a vocabularului asociat de obicei termenului “post-adevăr” în limbile engleză și română, potrivit celor mai populare rezultate ale căutărilor Google care includ acest termen. Această analiză hermeneutică dezvăluie aspecte importante ale dezbaterii, precum similaritatea sferelor în care post-adevărul este interpretat drept o amenințare. Un rezultat interesant privește diferențele de la nivelul narațiunilor dintre cele două corpora analizate. Publicul cunoscător va găsi în contribuția Ruxandrei Toma un punct de plecare fertil pentru eventuale studii comparative, însă lucrarea constituie o resursă valoroasă pentru oricine se preocupă de fenomen.

Cu o abordare diferită față de analizele dominante din prezentul volum, eseul Evei Ivan-Haintz propune o reexaminare a problemei adevărului. Autoarea iese din cadrul strict al corespondenței și justificării factuale pentru a susține o poziție greu de atacat: adevărul artistic nu poate fi verificat științific. Acest adevăr este, mai degrabă, unul revelator, trăit și contextual, exprimat prin experiența estetică. În acest sens, arta este o completare a adevărului factual care oferă o cunoaștere mai puțin vulnerabilă la manipulare, instrumentalizare sau relativizare – probleme, așa cum am văzut, deosebit de pregnante în discursul post-adevăr. Astfel, autoarea pune cititorilor la dispoziție un instrument de distanțare conceptuală față de anxietățile generate de acest fenomen, reamintind că nu toate regimurile de adevăr sunt expuse acelorași riscuri.

7. Evaluare finală (?)

Per ansamblu, una dintre principalele reușite ale acestui volum constă în diversitatea perspectivelor filosofice puse pe tapet. Tezele autorilor sunt, în parte, compatibile și, pe alocuri, complementare. Totuși, liniile argumentative converg în tensiuni utile, cum ar fi diagnostic vs. critică, declin vs. nuanță, instituții vs. indivizi. Contribuțiile identifică, clarifică și pun în context conceptele necesare, mecanisme cheie, instituții responsabile și practici fundamentale ale post-adevărului. Astfel, volumul materializează o resursă importantă – și prima din literatura filosofică din România – în dezbateră abordată.

Un aspect important care, pe de-o parte contribuie, pe de altă parte dăunează, valorii volumului este gradientul de dificultate: unele lucrări sunt puncte de plecare excelente pentru publicul nespecialist, altele se adresează experților. Astfel, volumul are câte ceva pentru cititorii de varii nivele de maturitate filosofică. Densitatea conceptuală inegală a anumitor contribuții și eterogenitatea stilistică pot, totuși, îngreuna lectura pentru publicul larg. Bineînțeles, asumția principală pe care o intuiesc în spatele acestui volum ar fi faptul că tema ar fi de interes, preponderent, pentru un segment al publicului măcar preocupat filosofic, caz în care autorii ar putea justifica gradul de dificultate pentru care au optat.² În același timp, găsesc oarecum ironic faptul că, într-o discuție referitoare, predominant, la indiferența individului față de adevăr, unii autori își fac argumentele – de altfel, solide – dificil de înțeles pentru acei membri ai publicului larg care au depășit indiferența și au cumpărat acest volum. Aici reamintesc, totuși, că anumite lucrări din acest volum, în special cea a lui Constantin Stoescu, sunt pe cât de utile dezbaterii, pe atât de accesibile celor care întâlnesc subiectul pentru prima dată.

În schimb, acei membri ai comunității academice preocupați de metafizica adevărului, de epistemologia socială și de problemele cetății din modernitatea târzie nu vor putea contesta faptul că volumul își merită banii. Pluralitatea perspectivelor, așa cum notează Andrei Mărășoiu, e un

² Îmi permit aici să intuiesc că, cel puțin în cazul lui Sebastian Grama, această dificultate are și o funcție punitivă.

prilej ideal de colaborare. Așadar, provocarea ce îi revine publicului specialist este să citească volumul cu un ochi critic, să apere sau atace oricare din liniile argumentative și să propună teze proprii. Așa cum conchide chiar editorul volumului, suntem, cu toții, liberi să credem ce vrem, numai să cercetăm.

Bibliografie

Șerban, O. (Ed.). (2025). Post-adevărul. Vorbire liberă, minciună, ignoranță. Editura Eikon.